

ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Υπό ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΣΤΡΙΦΤΟΥ – ΚΡΙΑΡΑ

Καθηγήτριας Ἀνωτάτης Σχολῆς Βιομηχανικῶν Σπουδῶν Θεσσαλονίκης

Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ σοβαρὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας, πού ἀπασχολεῖ κάθε σκεπτόμενο ἄνθρωπο, εἶναι ἂν ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς, πού κατακτᾷ ὄλο καὶ περισσότερο τὴν ἀνθρωπότητα, θὰ κάμῃ τὸν ἄνθρωπο πιὸ εὐτυχισμένο. Ἡ οἰκονομικὴ δηλαδὴ πρόοδος, πού συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν τεχνικὴ πρόοδο θὰ μπορέσῃ νὰ δώσῃ λύση στὰ τόσα καὶ τόσα προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου τῶν ἡμερῶν μας; Ἡ λύνοντας ὀρισμένα προβλήματα θὰ τοῦ δημιουργήσῃ ἄλλα καὶ ἄλλα; Ποῦ ὁδηγεῖται ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος; Αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἀγωνιώδες ἐρώτημα ἀπασχολεῖ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς μας: φιλοσόφους, κοινωνιολόγους, οἰκονομολόγους, γενικὰ κάθε σκεπτόμενο ἄνθρωπο.

Ὁ 19ος αἰώνας θαμπώθηκε ἀπὸ τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ στὸν τομέα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνικῆς, γι' αὐτὸ καὶ οἱ κοινωνικὲς καὶ οἰκονομικὲς ἐπιστῆμες μιλοῦν γιὰ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση. Μεγάλοι σοφοὶ πίστεψαν ἀπόλυτα στὴν εὐδαιμονία πού θὰ ἔφερνε στὸν ἄνθρωπο ἡ χρησιμοποίησις τῆς μηχανῆς καὶ ἡ τεχνικὴ πρόοδος. Ἔτσι ὀρισμένοι δραματιστὲς ἔφτασαν νὰ νομίσουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔγινε κύριος τῆς μοίρας του. Ὁ Κάντιος διεκήρυξε ὅτι ἡ ἐπιστήμη μπορεῖ νὰ κάμῃ τὸν ἄνθρωπο κυρίαρχο τῆς φύσης. Ἐπιστήμονες καὶ φυσικοὶ μεγάλοι ἔκαμαν τὴν ἐπιστήμη νέα θρησκεία καὶ πίστεψαν ὅτι μὲ τὴν ἐπιστήμη θὰ λυθοῦν ὅλα τὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐπιστήμη, διεκήρυξαν, ἔχει μέσα της τὴν ἠθικὴ μίαν ἠθικὴ γενναϊόδωρη, πού μπορεῖ νὰ κάμῃ τὸν ἄνθρωπο καλύτερο, ἀρκεῖ νὰ τοῦ δοθοῦν τὰ μέσα νὰ τὴν οἰκειωθῇ.

Πρέπει ὅμως νὰ ποῦμε ὅτι στοὺς ἐνθουσιασμοὺς αὐτοὺς γιὰ τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα τῶν τεχνικῶν ἀνακαλύψεων στάθηκαν δύσπιστοι πολλοί, καὶ μάλιστα φιλόσοφοι καὶ κοινωνικοὶ ἀναμορφωτές. Ἔτσι ὑποστηρίχθηκε ὅτι ἡ μηχανὴ ἀπογυμνώνει τὴν ἐργασία ἀπὸ κάθε πνευματικὸ περιεχόμενο. Ἡ κατατεμαχισμένη ἐργασία, ὅπως εἶναι ἡ βιομηχανικὴ, μεταβάλλει τὸν ἄνθρωπο σὲ ἐξάρτημα τῆς μηχανῆς, ὑποχρεώνοντάς τον νὰ περιορίζεται σὲ μερικὲς στοιχειώδεις κινήσεις, πού τὸν κάνουν νὰ χάσῃ κάθε πρωτοβουλία, κάθε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐργασία, κάθε πνευματικότητα, ἀκόμη καὶ τὸ σωματικὸ του

σφρίγος, τὴ ζωτικότητα του. Καὶ οἱ κοινωνιολόγοι αὐτοὶ θυμοῦνται νοσταλγικά τὴ βιοτεχνική ἐποχή, πού οἱ συνθήκες ἦταν διαφορετικές, πιὸ ἀνθρώπινες. Οἱ νεαροὶ ἐργάτες, οἱ μαθητευόμενοι καὶ οἱ σύντροφοι, ἐργάζονταν τότε κοντὰ σ' ἓνα τεχνίτη, σ' ἓνα στενὸ σχεδὸν οἰκογενειακὸ περιβάλλον. Ἡ ἐργασία ἔπαιρνε τὸν προσωπικὸ τοῦ καθενὸς ρυθμὸ καὶ ὁ ἐργαζόμενος, μαθαίνοντας μὲ τὸν καιρὸ ὄλα τὰ μυστικά τῆς τέχνης του, εἶχε τὴν ἱκανοποίηση τοῦ δημιουργοῦ, πού δίνει μορφή στὴν ὕλη.

Ἄλλὰ καὶ πολλοὶ λογοτέχνες, ποιητές, διανοητὲς εἶδαν τὸ βιομηχανικὸ πολιτισμὸ μὲ πολὺ σκεπτικισμὸ καὶ δυσπιστία καὶ δὲν ἔπαψαν νὰ ἐπισημαίνουν τοὺς κινδύνους γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ τὸν πολιτισμὸ ἀπὸ τὶς ἀπώτομες καὶ ριζικὲς μεταβολές, πού ἡ μηχανὴ φέρνει στὸν ἴδιο καὶ στὸ περιβάλλον. Ἐτσι ὁ H. G. Wells, ἤδη στὰ 1910, στὸ βιβλίον του «Ὁ νέος Μακιαβέλλης», περιγράφει μὲ χρώματα σκοτεινὰ τὶς μεταβολές πού ἐπέφερε ἡ τεχνικὴ πρόοδος σὲ ἓνα ἄλλοτε εὐχάριστο καὶ εἰδυλλιακὸ χωριὸ τῆς ἐπαρχίας τοῦ Κέντ, πού μὲ τὸ μηχανικὸ πολιτισμὸ καγάντησε ἓνας ἄξενος καὶ ἀποκρουστικὸς χῶρος, μὲ τὴ δυσαρμονία πού δημιουργεῖ ἓνα ἄλλοπρόσαλλο μίγμα ἀπὸ τὸ καινούργιον καὶ τὸ παλιό.

Ἀνεξάρτητα τώρα ἀπὸ τοὺς ἐνθουσιασμοὺς τῶν τεχνικῶν καὶ ἀπὸ τὶς ἀπαισιόδοξες σκέψεις ἰδεολόγων νοσταλγῶν τοῦ παρελθόντος ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς ἔχει δώσει στὸν ἄνθρωπο σκληρὲς ἀπογοητεύσεις. Δὲν μποροῦμε νὰ ξεχάσωμε τὰ δεινὰ, πού δοκίμασε ἡ ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὸ ἀτσάλι καὶ τὸ σίδηρο καὶ ἀπὸ τὴν πυρηνικὴ ἐνέργεια στοὺς δύο κατακλυσμοὺς πού εἶδε ὁ αἰώνας μας πρὶν φτάσει στὰ μισὰ του. Τότε ἡ ταλαιπωρημένη ἀνθρωπότητα εἶδε νὰ σωριάζονται σὲ συντρίμια θαυμαστὰ ἐπιτεύγματα τῆς τεχνικῆς, πού ἔγιναν μὲ ἀνθρώπινον μόχθο, νὰ ἀφανίζονται μὲ τὰ πιὸ ἀπάνθρωπα μηχανικὰ καὶ χημικὰ μέσα ἑκατομμύρια ἀνθρώπινες ζωὲς καὶ νὰ ποδοπατοῦνται ἰδανικὰ καὶ ἀρετὲς καὶ αὐτὴ ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ μεγαλύτεροι φυσικοὶ τοῦ αἰῶνα μας, οἱ Joliot-Curie, ὁ Langevin, ὁ Einstein, ὁ Oppenheimer, γιὰ νὰ περιοριστῶ στοὺς πιὸ γνωστοὺς, πού εἶναι καὶ μεγάλοι ἀνθρωπιστὲς, ἐπισημαίνουν τοὺς κινδύνους, πού συνεπάγονται γιὰ τὸ μέλλον τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων οἱ μεγάλες τεχνικὲς κατακτήσεις, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲ δαμάσει τὶς δυνάμεις πού ὀρίζει καὶ ἂν δὲν φροντίσει νὰ ἐξανθρωπίσει τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο.

Ἄν κοιτάξῃ κανεὶς γύρω του χωρὶς προκαταλήψεις, μὲ μάτι ἀντικειμενικὸ καὶ ἂν κάτι ξέρῃ ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, θὰ διαπιστώσῃ πόσο τεράστιες εἶναι οἱ πρόοδοι, πού ἔχει ἐπιτύχει ὁ ἄνθρωπος τῶν νεώτερων χρόνων καὶ πόσο εὐεργετικὴ στάθηκε ἡ μηχανὴ γιὰ τὴ βελτίωση τῶν ὄρων τῆς ζωῆς. Πραγματικά, ἡ μηχανὴ μπορεῖ νὰ γίνῃ στὰ χέρια τοῦ ἀνθρώπου ὄργανο πειθῆνιο, βοηθὸς καὶ συνεργάτης, ἀρκεῖ νὰ τὴ χρησιμοποιῇ κατάλληλα. Κάνει τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου πιὸ εὐκολὴ, γιὰ τὸν ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὸ βαρὺ σωματικὸ μόχθο. Ἐπειτα ἡ μηχανὴ αὐξάνοντας τὴν παραγωγὴ μειώνει τὸ κόστος καὶ ἐπιτρέπει στὶς πλατύτερες λαϊκὲς μάζες νὰ ἀπολαμβάνουν τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἄν τῶρα θέλωμε νὰ ἐξετάσωμε ἀντικειμενικὰ ποιῆς μπορεῖ νὰ εἶναι οἱ ἐπιπτώσεις γιὰ τὸν ἄνθρωπο τοῦ αἰῶνα μας ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῆς μηχανῆς, ἀπαραίτητο εἶναι νὰ κάμωμε μερικές διαπιστώσεις. Δὲν πρέπει δηλαδὴ νὰ παρασυρθοῦμε οὔτε ἀπὸ τὴν ἀπαισιοδοξία τῶν ἀμετανόητων νοσταλγῶν ἐνὸς παρελθόντος, πού πέρασε ἀνεπιστρεπτῖ οὔτε ἀπὸ τοὺς ἀμετροὺς ἐνθουσιασμοὺς τῶν σταυροφόρων τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς τεχνοκρατίας. Ἔτσι στὶς ἡμέρες μας οἱ ἐπιστῆμες πού ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἡ ψυχολογία, ἡ βιολογία, ἡ ἀνθρωπολογία, ἡ φυσιολογία, ἡ κοινωνιολογία καὶ ἐκεῖνες πού ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν παραγωγή, οἱ οἰκονομικές, οἱ τεχνολογικές καὶ οἱ φυσικές ἐπιστῆμες, μελετοῦν μὲ μεθόδους ἀντικειμενικές καὶ ἀπὸ τὶς πρὸ διαφορετικές ἀπόψεις τὰ προβλήματα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου καὶ τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν: τεχνικά, οἰκονομικά καὶ κοινωνικά, γενικά ἀνθρώπινα. Χαρακτηριστικός εἶναι ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἐρευνητῶν τοῦ καιροῦ μας καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργαστηρίων πού ἔχουν ἰδρυθῆ τὶς δύο τελευταῖες δεκαετίες. Λέγεται ὅτι οἱ ἐρευνητῆς τῶν ἡμερῶν μας πού ζοῦν εἶναι πολὺ περισσότεροι σὲ ἀριθμὸ ἀπὸ ὅλους ὅσοι πέρασαν ἀπὸ τότε πού ὁ ἄνθρωπος φάνηκε στὸν πλανήτη μας.

Γιὰ νὰ καταλάβωμε ὅμως τὰ προβλήματα πού ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσῃ ὁ ἄνθρωπος τῶν ἡμερῶν μας, ὥστε νὰ ἀντεπεξέλθῃ στὶς ἀπαιτήσεις μιᾶς δύσκολης ἐποχῆς, καθὼς ἡ δική μας, πρέπει νὰ δοῦμε ἀπὸ πρὸ κοντὰ τὶς ἀνάγκες του καὶ ἂν παλιότερες μορφῆς ζωῆς μποροῦν πιά νὰ τὶς ἱκανοποιήσουν.

Ἄλλὰ ἄς δοῦμε τί εἶναι ἀνάγκη καὶ πῶς παρουσιάζεται τὸ πρόβλημα τῶν ἀναγκῶν τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου.

Ἀπὸ ψυχολογικὴ ἄποψη ἡ ἀνάγκη εἶναι μιὰ συναισθηματικὴ κατάσταση, πού δημιουργεῖται ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ τάση, μιὰ κλίση, μιὰ παρόρμηση καὶ προκαλεῖ ἐκδηλώσεις μὲ σκοπὸ νὰ βρῆ ἱκανοποίηση. Ὁ ὄρος κλείνει μέσα του τὸ νόημα τῆς ἔντασης. Καὶ ἔνταση αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος, ὅταν κάτι τοῦ λείπη, ὅταν στερῆται κάτι πού τὸ ἐπιθυμεῖ. Ἔτσι ἀνάγκη εἶναι ἡ συνείδηση μιᾶς ἔλλειψης.

Ὅλοι ξέρομε ὅτι κάθε ἔμβιο ὄν ἔχει ἀνάγκες. Τὰ φυτὰ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἀέρα, φῶς, τροφή, νερό. Ὅταν οἱ ἀνάγκες αὐτῆς δὲν ἱκανοποιοῦνται, τὸ φυτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἀναπτυχθῆ ὡς ἐκεῖ πού τοῦ ἐπιτρέπουν οἱ φυσικές του δυνατότητες. Συμβαίνει μάλιστα, ὅταν οἱ συνθήκες εἶναι πολὺ δυσμενεῖς καὶ οἱ στερήσεις στὶς ὁποῖες ὑπόκειται μεγάλες, νὰ ὀδηγῆται σὲ μαρασμὸ καὶ στὸν τέλειο ἀφανισμό.

Ὅ,τι ἰσχύει γιὰ τὸ φυτικὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ ζωικὸ βασίλειο. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος, πού κατέχει τὴν ἀνωτάτη βαθμίδα στὸ βασίλειο τῶν ζῶων, ἔχει ἀνάγκες καὶ μάλιστα πολὺ περισσότερες ἀπὸ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα. Πολὺ περισσότερες καὶ πρὸ πολύπλοκες. Γιατὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄργανισμὸς ὄχι μόνον βιολογικός, ἀλλὰ καὶ πνευματικός. Ἔχει συνείδηση πού θὰ πῆ συναίσθηση τῆς ταυτότητάς του, διάνοηση καὶ συναίσθημα. Εἶναι γεμάτος μνήμη.

Αὐτόνοητο λοιπὸν εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει καὶ πάντα εἶχε ἀνάγκες.

Στις ημέρες μας όμως, οι ανάγκες του είναι πολύ περισσότερες και πιο πολύπλοκες. Έτσι για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους οι άνθρωποι της υπαίθρου στις ημέρες μας αφήνουν την γη και συγκεντρώνονται σε μεγάλες πυκνοκατοικημένες πολιτείες, για να μπούν στο ρυθμό της βιομηχανικής μονότονης εργασίας ή της εργασίας του γραφείου, ή για να στραφούν προς διάφορα άλλα επαγγέλματα του ποδιού ή εμπορικά από αυτά που εξασκούν σήμερα στις πολιτείες οι άνθρωποι. Στην πόλη ζούν σε μικρούς χώρους, συνήθως άνθυγιεινούς και αναπνέουν ένα άερα γεμάτο από αναθυμιάσεις· έχουν όμως τη δυνατότητα ή και αν δεν την έχουν προσπαθούν να αποκτήσουν δι,τι σήμερα θεωρείται πώς προσφέρει άνεση και αναψυχή στο σύγχρονο άνθρωπο.

Διαφορετικό κοινωνικό και υλικό περιβάλλον δημιουργεί διαφορετικές ανάγκες στον άνθρωπο. Είναι εύκολο να καταλάβωμε ότι οι άνθρωποι που ζούσαν στη λίθινη εποχή δεν είχαν τις ίδιες ανάγκες με τους ανθρώπους που ζούσαν στην Αθήνα του Περικλή και οι άνθρωποι του μεσαίωνα με τους ανθρώπους των νεώτερων χρόνων. Θά έπρεπε ακόμη να πώ ότι με το ρυθμό της τεχνικής προόδου που ζούμε διαφορετικές είναι οι ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου από εκείνες του προπολεμικού.

Οι ανάγκες όμως του ανθρώπου καθορίζονται και από κάτι άλλο. Ο κάθε άνθρωπος έχει την προσωπική του μοίρα, που την όριζουν οι εξωτερικές συνθήκες της ζωής, συμπτώσεις, περιστατικά άτομικά, αλλά και ο ίδιος, ανάλογα με τις απόψεις που έχει κληρονομήσει από την ιστορία των προγόνων του. Όλα αυτά μαζί συνθέτουν εκείνο που χαρακτηρίζεται σαν *φυσική δυναμικότητα*· είναι ή προσωπική προσφορά, που προδιαγράφει τι μπορεί ο καθένας να επιτύχει και ως ποιο βαθμό.

Ακόμα ο άνθρωπος δεν έχει τις ίδιες ανάγκες όταν είναι βρέφος και όταν έρθη ή ηλικία του σχολείου, όταν είναι παιδί και όταν γίνη έφηβος, όταν είναι άνδρας ή γυναίκα στην πλήρη ώριμότητα και όταν αρχίζει ή καμπή της ηλικίας. Οι ανάγκες διαρκώς μεταβάλλονται. Μεταβάλλονται και ως προς το είδος και ως προς την ένταση. Υπάρχουν ανάγκες πιο επιτακτικές—συχνά μιλάμε για άδηριτες ανάγκες—και άλλες λιγότερο. Υπάρχουν ανάγκες σωματικές—καθαρα βιολογικές—πνευματικές και κοινωνικές, ψυχικές. Σ' αυτή την αλλαγή των αναγκών του ανθρώπου κατά τη διάρκεια της ζωής όφείλεται ή αλλαγή συνθηκών, ενδιαφερόντων, τρόπου ζωής, που παρατηρείται με την πάροδο του χρόνου στο ίδιο άτομο.

Έτσι πρέπει να καταλήξωμε, ο άνθρωπος έχει ένα πλήθος ανάγκες. Από αυτές πολλές είναι κοινές σε όλους τους ανθρώπους όλων των εποχών. Είναι οι ανάγκες οι πιο πρωτόγονες που πίσω τους κρύβονται ένστικτα, όπως το ένστικτο της αυτοσυντήρησης. Είναι ή ανάγκη για τροφή, για εκπλήρωση όρισμένων βιολογικών λειτουργιών· ακόμη ανάγκες της πνευματικής και της ψυχικής σφαίρας: για στοργή, για ασφάλεια, για επικοινωνία, για αναγνώριση, για έκφραση. Υπάρχουν επίσης ανάγκες κοινές στους ανθρώπους της ίδιας εποχής και του ίδιου περιβάλλοντος, φυσικού, κοινωνικού,

που εκφράζονται στις συνθήκες, στην ένδυμασία, στα ἤθη καὶ ἔθιμα στὴ διατροφή καὶ γενικὰ στὸν τρόπο πού αισθάνονται καὶ σκέπτονται. Ἀκόμη ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκες ἐντελῶς προσωπικές, πού συνδέονται μὲ τὴ βαθύτερὴ του ὑπόσταση· πηγάζουν ἀπὸ ἐνδόμυχες τάσεις καὶ εκφράζονται σὰν ἐνδιαφέροντα, κλίσεις κλπ.

Ἡ ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου ἔχει μεγάλη σημασία, γιατί αὐτὴ ἐξασφαλίζει τὴ σωματικὴ του ὑγεία, τὴν ψυχικὴ του ἰσορροπία καὶ γενικὰ τὴν κοινωνικὴ του προσαρμογή. Ἐξ ἄλλου, ὅταν δὲ βρίσκουν ἱκανοποίηση οἱ ἀνάγκες μεγάλων μαζῶν, δημιουργοῦνται κοινωνικὲς ἀνωμαλίες γενικότερες καὶ μὲ πιὸ σοβαρὰ ἐπακόλουθα.

Τώρα λοιπὸν ἐρωτᾶται :

Οἱ ἀνάγκες τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου μποροῦν νὰ ἱκανοποιηθοῦν μὲ παλιούς τρόπους ζωῆς; Ἀπὸ αὐτὴ τὴ σκοπιὰ, νομίζω, πρέπει νὰ μελετηθῆ τὸ σοβαρὸ σύγχρονο κοινωνικὸ πρόβλημα τῆς μετανάστευσης καὶ τῆς ἀστυφιλίας. Οἱ ἄνθρωποι, μὴ μπορώντας νὰ ἱκανοποιήσουν τὶς ἀνάγκες τους μὲ τὰ μέσα πού τοὺς προσφέρει ἡ ὕπαιθρος, καταφεύγουν στὶς πολιτείες.

Ὅσο βαθύτερα πηγαίνομε πίσω μας στοὺς αἰῶνες διαπιστώνομε ὅτι οἱ συνθήκες τῆς ζωῆς ἦταν ὅλο καὶ πιὸ ἀπλές, ὁ πληθυσμὸς τῆς γῆς ἀραιότερος καὶ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ πού ἡ φύση ἔδινε στὸν ἄνθρωπο σὲ λιγότερες ἴσως ποικιλίες, ἀλλὰ ἀφθονώτερα σὲ ἀναλογία μὲ τοὺς κατοίκους τῆς γῆς. Μὲ τὴν πρόοδο τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς τεχνικῆς ἡ παραγωγή ὑλικῶν καὶ ἄλλων ἀγαθῶν γίνεται ὅλο καὶ πιὸ ἐντατικὴ, ὅλο καὶ πιὸ πλοῦσια. Ἡ γῆ στὶς ἡμέρες μας παράγει πολὺ μεγαλύτερες ποσότητες καὶ ὠραιότερες ἴσως ποικιλίες φρούτων καὶ λαχανικῶν καὶ γενικὰ εἰδῶν διατροφῆς. Γίνονται σοφὲς διαστροφώσεις στὶς ποικιλίες τῶν ζώων καὶ ρυθμίζεται κατάλληλα ἡ διαβίωση καὶ ἡ διατροφή τους, ὥστε νὰ πηγαίνουν στὴν κατανάλωση περισσότερες καὶ ἀνώτερης ποιότητος τροφές.

Ἄλλοτε οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν μιὰ ζωὴ ἀπλὴ καὶ φυσικὴ κοντὰ στὶς ρίζες τῆς. Ὁ ρυθμὸς τῆς ἐργασίας ἦταν ὁ φυσικὸς γιὰ τὸν καθένα καὶ τὸ ἐπάγγελμα ἦταν γιὰ τὸν ἄνθρωπο μιὰ δραστηριότητα, πού ἀνταποκρινόταν σὲ μιὰν ἐνδόμυχη ἀνάγκη. Στὴ δραστηριότητα αὐτὴ ἀφοσιωνόταν γιὰ ἓνα μακρὸ χρονικὸ διάστημα ἢ καὶ γιὰ ὅλη του τὴ ζωὴ ἀπὸ πραγματικὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἀγάπη γι' αὐτήν.

Στὶς ἡμέρας μας τὸ ἐπάγγελμα ἔχει γίνει γιὰ τὴν πλειονότητα τῶν ἀνθρώπων ἀναγκαστικὴ καὶ πολὺ ἄχαρη ἀπασχόληση γιὰ βιοπορισμό. Σ' αὐτὸ συνετέλεσε πολὺ ἐκτὸς καὶ ἄλλων λόγων, κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν καὶ τὸ κομμάτισμα, ὁ θρυμματισμὸς τῶν ἐπαγγελμάτων, πού ὀφείλεται στὴν ἐκβιομηχάνιση καὶ, σὲ συνάφεια μ' αὐτή, στὶς ἀπαιτήσεις μιᾶς προγραμματισμένης παραγωγῆς. Σήμερα, ἡ ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου τείνει ὅλο καὶ περισσότερο νὰ ἀντικατασταθῆ ἀπὸ τὴ μηχανή. Τὰ ἐπαγγέλματα τεμαχίζονται. Οἱ στατιστικὲς ἀνεβάζουν σὲ πολλὰς δεκάδες χιλιάδες τὰ ἐπαγγέλματα πού ἀσκοῦνται στὶς προηγμένες οἰκονομικὰ καὶ τεχνικὰ χώρες. Οἱ χειρωνακτικὲς ἐργασίες, πού στοιχίζουν περισσότερο σὲ καταβολὴ ἀνθρώπινης ἐνέργειας αὐτοματοποιοῦν-

ται, δηλ. έκτελοῦνται ἀπὸ τὶς μηχανές. Καὶ οἱ ἄλλες βιομηχανικὲς ἐργασίες ποὺ γίνονται ἀκόμη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο συνίστανται σὲ στοιχειώδεις ὀλιγάριθμες καὶ συνήθως ἀπλὲς κινήσεις, ποὺ ἐπαναλαμβάνει ὁ ἐργάτης καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἀπασχόλησής του στὸ ἐργοστάσιο. Ὁ τεμαχισμὸς αὐτὸς τῶν ἐπαγγελμάτων δὲν περιορίζεται μόνο στὰ χειρωνακτικὰ καὶ τὰ τεχνικὰ, ἀλλὰ ἐκτείνεται καὶ στὰ ἐπιστημονικὰ καὶ στὸ ἐμπόριο καὶ στὴ διοίκηση καὶ γενικὰ σὲ ὅλες τὶς κατηγορίες τῶν ἐπαγγελμάτων. Ἀρκεῖ νὰ σκεφτοῦμε μεταπολεμικὲς ἰατρικὲς εἰδικότητες, ποὺ προπολεμικὰ ἦταν ἄγνωστες καὶ ἀνύπαρκτες, ὅπως τοῦ ἀναισθησιολόγου, τοῦ ὀστεοπαθολόγου, τοῦ διαιτολόγου, τοῦ χειρουργοῦ τῆς καρδιάς κ.ἄ.π.

Ἡ εἰδίκευση αὐτὴ, ποὺ τὴν ἐπιβάλλουν τὰ πράγματα καὶ συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν πρόοδο τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνικῆς, πρέπει νὰ μᾶς βάλῃ σὲ σκέψεις. Ποῦ θὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴ μονομέρεια στὴν ὁποία ἀναγκαστικὰ τὸν περιορίζει καὶ στὸν ἐπιστημονικὸ, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο στὸν τεχνικὸ τομέα καὶ εἰδικὰ στὴ βιομηχανοποιημένη καὶ κομματιασμένη ἐργασία, ἂν δὲν βρεθοῦν τὰ κατάλληλα ἀντισταθμίσματα ;

Γιὰ νὰ προχωρήσωμε σὲ σκέψεις πιὸ γόνιμες πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ, πρέπει νὰ δοῦμε, στὶς γενικὲς τοὺς ἔστω γραμμές, τὰ ἀποτελέσματα τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ στὶς σύγχρονες ἐξελίξεις του.

Στὶς ἡμέρες μας οἱ κοινωνίες χωρίζονται σὲ δύο κατηγορίες, ἀνάλογα μὲ τὸ ἐπίπεδο τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ ποὺ βρίσκονται: στὶς οἰκονομικὰ ἀνεπτυγμένες, μὲ ὑψηλὸ ἐπίπεδο βιομηχανικοῦ καὶ ἄλλου πολιτισμοῦ καὶ στὶς ὑποανάπτυκτες. Στὶς πρώτες — Β. Ἀμερικὴ, Σοβιετικὴ Ἐνωση, Μ. Βρετανία καὶ γενικὰ στὶς εὐρωπαϊκὲς χώρες — ὁ λαὸς ἔχει ὑψηλότερη στάθμη ζωῆς στὴν πλειονότητά του. Ἡ ἐντατικὴ ἐκβιομηχάνιση, ὁ προγραμματισμὸς καὶ ἡ διαρκῆ ἀνανέωση τῶν τεχνικῶν σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς ἔχουν ἐπηρεάσει εὐεργετικὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη στὶς χώρες αὐτές, ἐνῶ παράλληλα ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα παρουσιάζει καινούργιες διαρκῶς κατακτήσεις. Ἐτσι στὶς χώρες αὐτές τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ οἱ μεταβολές ποὺ ἔχουν ἐπιφέρει στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ ἄποψη ὑγείας, εὐμάρειας καὶ γενικὰ ὑλικοῦ καὶ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ γίνονται ὅλο καὶ περισσότερο κτῆμα τῶν πλατύτερων λαϊκῶν στρωμάτων.

Οἱ ὑποανάπτυκτες χώρες, ἀντίθετα ἀπὸ τὶς προηγμένες, βρίσκονται ἀκόμη ἀπὸ ἄποψη τρόπου ζωῆς, μέσων ἐργασίας, μεθόδων καὶ ρυθμοῦ παραγωγῆς σὲ πολὺ χαμηλὰ ἐπίπεδα, δηλ. στὴν περίοδο πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτη βιομηχανικὴ ἐπανάσταση. Ἡ ἐργασία καὶ ἡ παραγωγή στὶς χώρες αὐτές δὲν εἶναι προγραμματισμένη, ἀλλὰ γίνεται ἐμπειρικὰ καὶ μὲ μεθόδους ξεπερασμένες πρὸ πολλοῦ ἀπὸ τὴν ἱλιγγιώδη πρόοδο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς. Ἐτσι ἡ γεωργία καὶ ἡ κτηνοτροφία εἶναι ἔρμαιο τῶν καιρικῶν καὶ κλιματολογικῶν συνθηκῶν καὶ ἄλλων ἀπρόβλεπτων παραγόντων. Ἡ παραγωγή τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡ συγκομιδὴ τῶν προϊόντων τῆς γῆς καὶ γενικὰ ἡ διάθεση τῶν ἀγαθῶν γίνονται ἐμπειρικὰ καὶ αὐτοσχέδια. Ὁ ἴδιος ἀπρογραμματιστὸς καὶ

άσυντόνιστος ρυθμός ισχύει και στις άλλες επαγγελματικές και οικονομικές δραστηριότητες. Χαρακτηριστική είναι στις χώρες αυτές ή μεγάλη ανισότητα στον πλούτο, στη δύναμη, στην έπιρροή, στην άγωγή και γενικά στις εύκαιρες που παρέχονται στον άνθρωπο για να αξιοποιηθή τις δυνατότητές του. Έτσι σήμερα υπάρχουν ακόμη πολλές περιοχές τής γής, στην Άφρική, στην Άσία, στην Κεντρική και Ν. Άμερική, όπου μεγάλες μάζες ανθρώπων ζουν κάτω από συνθήκες άπαραδέκτες για τον είκοστό αιώνα μέσα στην ένδεια, την άθλιότητα, την άκαθαροσία, τις άρρώστιες, την πρόληψη, την άδράνεια και τή μοιρολατρεία. Οί ανθρώπινες δυνάμεις μένουν άνεξέλικτες και άχρησιμοποίητες και ό φυσικός πλούτος άνεκμετάλλευτος. Γι' αυτό καταβάλλονται προσπάθειες από τους μεγάλους διεθνείς όργανισμούς στις ήμέρες μας, ώστε με κατάλληλη τεχνική, οικονομική και άλλη βοήθεια να δοθούν οί δυνατότητες στους πληθυσμούς που κατοικούν στις περιοχές αυτές να χρησιμοποιήσουν τις δυνάμεις τους και να όδοιοπορήσουν σε μιá κοινή προσπάθεια για τήν πρόοδο και τήν ευημερία τών ανθρώπων.

Εύτυχως ή χώρα μας, μολοντί από οικονομική και τεχνική άποψη δέν μπορεί να λογιστή άνάμεσα στις άνεπτυγμένες, βρίσκεται σχετικά με άλλες περιοχές τής γής, που τώρα κι' αυτές άναπτύσσονται, σε καλύτερη μοίρα. Τό φάσμα τής πείνας και του θανάτου από ένδημικές και έπιδημικές ασθένειες δέν άπειλεί μεγάλα στρώματα του λαού, παρά τήν οικονομική καχεξία του τόπου, όπως συμβαίνει σε άλλες χώρες λιγότερο άνεπτυγμένες. Έν τούτοις ή άνεργία και ή ύποαπασχόληση είναι από τά πιό σοβαρά κοινωνικά προβλήματα που έχομε ν' άντιμετωπίσωμε. Ό φόβος για ένα άβέβαιο μέλλον τά μεταπολεμικά αυτά χρόνια και ή άνεργία έχουν γίνει ή αίτία για μιάν έπικίνδυνη άφαίμαξη του τόπου από τά πιό ζωντανά στοιχεία.

Έτσι ένα από τά πιό σημαντικά προβλήματα που έχει να άντιμετωπίση ό άνθρωπος στις ήμέρες μας είναι τό επαγγελματικό. Οί ραγδαίες εξελίξεις του καιρού μας και οί άνάγκες του σύγχρονου ανθρώπου έχουν κάμει τήν επαγγελματική έέργεια τό άλφα και τό ώμέγα, δηλ. τό έπίκεντρο τής κοινωνικής και οικονομικής ζωής.

Τό πρόβλημα αυτό από τήν άποψη κατάλληλης άπορρόφησης του έργατικού, του τεχνικού και του έπιστημονικού και άλλου δυναμικού τό έχουν λύσει στη βάση του οί οικονομικά προηγμένες χώρες. Γι' αυτό στις χώρες αυτές δέν ύπάρχει, ή σχεδόν δέν ύπάρχει, άνεργία. Γίνεται όμως πολύπλοκο και ιδιαίτερα σοβαρό, για τις γενικότερες κοινωνικές προεκτάσεις που παίρνει, στις χώρες που βρίσκονται σε κατώτερο έπίπεδο οικονομικής και βιομηχανικής ανάπτυξης. Και ό λόγος είναι φανερός. Τό πρόβλημα τής επαγγελματικής δραστηριότητας του πληθυσμού πρέπει να συνδυαστή με τήν άντιμετώπιση άλλων βασικών προβλημάτων, ώστε να μπορέση να βρη τήν κατάλληλη λύση του. Τέτοια είναι ό έκσυγχρονισμός τής τεχνικής και τής οικονομίας, που συνεπάγεται τήν άπορρόφηση του ανθρώπινου δυναμικού σε παραγωγικά έργα, ή όργάνωση τής διοίκησης και γενικά τών δημοσίων υπηρε-

σιών, ή ἀναδιάρθρωση καί δημοκρατικοποίηση τῆς παιδείας γιά νά περιοριστῶ στὰ πῶ βασικά.

Γιά ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους στάση ἀρνητική ἀπέναντι στὰ μηνύματα τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶναι μόνο ἀνεδαφική, ἀλλὰ καί βλαβερή γιατί γίνεται τροχοπέδη στὴν ἐξέλιξη καί τὴν πρόοδο τῆς κοινωνίας. Σήμερα ὁ κόσμος τρέχει λαχανιάζοντας γιά τὴν κατάκτηση τῆς εὐημερίας. Ὅσοι δὲν χρησιμοποιήσουν τίς δυνατότητες ποὺ παρέχει ἡ τεχνική καί δὲ συμμορφωθοῦν πρὸς τίς ἀπαιτήσεις τῶν καιρῶν εἶναι καταδικασμένοι σὲ ἀφανισμό οἰκονομικό καί φυλετικό. Ὁ ἄνθρωπος, εἴτε τὸ θέλει εἴτε δὲν τὸ θέλει, εἶναι ὑποχρεωμένος νά κάμῃ διάλογο μὲ τὴ μηχανή. Νά δεχτῆ τίς ὑπηρεσίες καί τὰ ἀγαθὰ ποὺ τοῦ προσφέρει ὁ μηχανικός πολιτισμός, καί εἶναι πολλὰ τὰ ἀγαθὰ αὐτά, ἀλλὰ νά φροντίσῃ νά μὴν τὸν καταδυναστεύσῃ ἡ μηχανή, νά μὴ γίνῃ ἐξάρτημά της μὲ κίνδυνο τὴν ἐκμηδένιση τῆς προσωπικότητάς του. Ἔτσι ὁ καλλιασμός πρὸς τὴν ὑλικὴ εὐημερία δὲν πρέπει νά εἶναι μονόπλευρος. Ὁ ἄνθρωπος δηλ. δὲν πρέπει νά περιοριστῆ στὴν ἱκανοποίηση τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν του, γιατί μιὰ τέτοια ἀντίληψη ὑπάρχει κίνδυνος νά τὸν ὀδηγήσῃ σὲ ἕνα στενόκαρδο ὠφελιμισμὸ, ποὺ θὰ καταπνίξῃ κάθε ὑψηλότερο ἀνθρώπινο αἶσθημα καί κάθε ἰδέα ὑψηλὴ στὸ χῶρο τοῦ πνεύματος. Καί ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὸ μηχανικὸ πολιτισμὸ· μήπως ὁ ἄνθρωπος κερδίζοντας μεγαλύτερη εὐμάρεια χάσει τὸν «ἄνθρωπο».

Γι' αὐτὸ ὅσοι μελετοῦν τὰ ψυχολογικά, κοινωνικά, οἰκονομικά καί τεχνικά προβλήματα ποὺ δημιουργοῦνται στὸν ἄνθρωπο τῶν ἡμερῶν μας διαπιστώνουν ὅτι ἡ κοινωνία βρίσκεται σὲ μιὰ διαρκῆ καί γοργὴ ἀνέλιξη, ἔστω καί ἂν δὲν εἶναι πάντα ἐκδηλῆς ἀπότομες μεταβολές. Ἀλλάζει ἡ κοινωνικὴ σύνθεση στὶς πόλεις, στὰ χωριά, σὲ ὅλο τὸ χῶρο. Μιλήσαμε ἤδη γιά τὸ φαινόμενο τῆς ἀστυφιλίας. Ἡ συγκέντρωση τοῦ κόσμου ἀπὸ τὴν ὑπαιθρο στὰ μεγάλα κέντρα ἐπηρεάζει βαθιὰ τὴ μορφή τῆς κοινωνίας καί τὴ σύνθεσή της. Μεταβάλλεται ἐπίσης σιγά-σιγά καί ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ καί ἡ ψυχολογία μικρότερων ομάδων, τοῦ σχολείου, τῆς οἰκογένειας· οἱ δεσμοὶ εἶναι χαλαρότεροι, οἱ νέοι γίνονται πολὺ νωρὶς σήμερα ἀνεξάρτητοι ἢ τουλάχιστον θέλουν νά γίνουν. Ἀλλάζουν καί οἱ συνθηκὲς τῆς ἐργασίας. Ἡ δομὴ τῶν ἐπαγγελμάτων καί οἱ ἀπαιτήσεις ποὺ προβάλλουν στὸν ἐργαζόμενο εἶναι στὶς ἡμέρες μας περισσότερες καί σὲ ἱκανότητες καί σὲ ἐπαγγελματικὴ κατάρτιση.

Ὅσο ἡ τεχνικὴ θὰ προχωρῇ σὲ μιὰ μεγαλύτερη αὐτοματοποίηση, μὲ συνέπεια οἱ μηχανεὶς νά κάνουν ὅλο καί περισσότερο τὴν ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου, τόσο περισσότερο θὰ χρειάζεται ἰδιαίτερα καλὰ καταρτισμένο τεχνικὸ προσωπικὸ γιά νά ρυθμίζῃ, νά ἐποπτεύῃ, νά χειρίζεται τίς μηχανεὶς αὐτές. Παράδειγμα ἡ κυβερνητικὴ καί ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος.

Ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ δυσαρμονία εἶναι ὅτι ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἐργαζόμενος, εἶναι ἕνας, τὸ περιβάλλον δὲν εἶναι ὁμοιογενές. Γιατί ἐνῶ σήμερα μιλοῦμε γιά τεχνικὸ πολιτισμὸ καί ἐκβιομηχάνιση, διαπιστώνομε ὅτι παράλληλα συνυπάρχουν μορφές διαβίωσης καί ἡ νοοτροπία τοῦ παλαιότερου περιβάλλοντος. Αὐτὴ ἡ συνύπαρξη τῶν δύο τάσεων, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν διαφορε-

τικές εποχές, φέρνει στον άνθρωπο διάσπαση. Έτσι πρέπει να εξηγηθῆ τὸ χάσμα πού χωρίζει στις ἡμέρες μας τὶς γενεές καὶ πού εἶναι πολὺ πιὸ βαθύ ἀπὸ ἄλλες περασμένες εποχές. Οἱ νέοι ζοῦν τὴν ἐποχὴ τους καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ τὴν καταλαβαίνουν καὶ νὰ τὴν ἀγαποῦν περισσότερο ἀπὸ ἐκείνους πού διαμορφώθηκαν σὲ μιὰν ἄλλη ἐποχὴ. Παράλληλα ὁμως ἔχουν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴ νοοτροπία, τὶς παραδόσεις, τοὺς τρόπους ζωῆς παλαιότερων γενεῶν. Έτσι δημιουργεῖται ἡ σύγκρουση.

Εἶναι φανερό ὅτι πάρα πολλὰ εἶναι τὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας ἀπὸ αὐτὴ τὴ δραματικὴ του προσπάθεια νὰ ἰκανοποιήσῃ τὶς ἀνάγκες του καὶ νὰ προσαρμοστῆ στις ἀπαιτήσεις τῶν νέων καιρῶν. Τὰ προβλήματα αὐτὰ εἶναι λιγότερο τεχνικὰ καὶ περισσότερο ἀνθρώπινα. Θὰ περιοριστῶ ἐδῶ νὰ ἐπισημάνω ἀπλῶς μερικά. Πολὺ ἀπασχολεῖ τοὺς εἰδικούς, πού θὰ ὀδηγήσῃ ἢ σημερινὴ μορφή τῆς μονότονης καὶ τεμαχισμένης βιομηχανικῆς ἐργασίας, πού μὲ τὴν ἔσχατη ἀπλοστευσή της χρησιμοποιεῖ τὸν ἄνθρωπο σὰν αὐτόματο, ἀφαιρώντας του κάθε πρωτοβουλία.

Σήμερα ὁ ἐργαζόμενος στὴ βιομηχανία καὶ μάλιστα σὲ ἐργασίες ροῆς, ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὲς ἄλλες, δὲν εἶναι πρόσωπο, ἀλλὰ ἀριθμὸς. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἔχει συχνὰ ἐπακόλουθα δυσάρεστα στὶς ἀντιδράσεις τῶν ἐργατῶν, ὄχι μόνο σὰν ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ σὰν ὁμάδας. Γι' αὐτὸ ἰδιαίτερα ἔχουν μελετηθῆ, τὶς τελευταῖες ἰδίως δεκαετίες, στὶς οἰκονομικὰ ἀνεπτυγμένες χῶρες τὰ ψυχολογικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα πού σχετίζονται μὲ τὴ μαζικὴ παραγωγή καὶ οἱ ἐπιδράσεις πού ἀσκοῦν στὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων. Έτσι ἰδιαίτερα ἐπίκαιρο εἶναι στὶς ἡμέρες μας τὸ πρόβλημα τοῦ «διοικεῖν» ὄχι μόνο ἀπὸ ἄποψη διάρθρωσης καὶ τεχνικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν ψυχολογικῶν ἐπιπτώσεων καὶ τῶν κοινωνικῶν του προεκτάσεων.

Σοβαρὸ ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ψυχικῆς υἱείας τῶν ἐργαζομένων. Ἡ ρευστὴ καὶ ἀβέβαιη ἐποχὴ μας ἔχει δυσμενῆ ἀντίκτυπο στὴν ψυχικὴ υἱεία τῶν ἀνθρώπων. Κουράζει τὸ νευρικὸ σύστημα καὶ δημιουργεῖ μιὰ κόπωση ἰδιαίτερη, τὴ νευρικὴ ἢ βιομηχανικὴ κόπωση, ὅπως λέγεται. Ἀπὸ αὐτὴν ὑποφέρει συχνὰ ὁ ἄνθρωπος τῶν μεγάλων πόλεων καὶ τῶν βιομηχανικῶν κέντρων, ἐξ αἰτίας τοῦ ἐκνευριστικοῦ ρυθμοῦ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ σύγχρονου τρόπου ζωῆς. Ἰδιαίτερα αἰσθάνονται τὰ δυσμενῆ ἐπακόλουθα ἀπὸ τὴ νευρικὴ κόπωση οἱ ἐργαζόμενοι σὲ μονότονες καὶ θορυβώδεις βιομηχανικὲς ἐργασίες, καθὼς καὶ οἱ ἐπιχειρηματίες καὶ γενικὰ τὰ ἀνώτερα στελέχη τῶν ἐπιχειρήσεων πού συγκεντρώνουν μεγάλες εὐθύνες. Γι' αὐτὸ στὴν Ἀμερικὴ τὸ ἔμφραγμα τοῦ μυοκαρδίου, πού εἶναι ἀποτέλεσμα νευρικῆς ὑπερέντασης, τὸ λένε χαρακτηριστικὰ Manager's Disease.

Καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμη εἶναι σημαντικὸ σχετικὰ μὲ τὴ μηχανοποιημένη ἐργασία. Μὲ τὴν πρόοδο τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὸν αὐτοματισμὸ ὁ ἐργάτης θὰ ἔχη περισσότερες ὥρες ἐλεύθερες. Καὶ ἐρωτᾶται : Πῶς ὁ ἐργαζόμενος σὲ ἀνιαρὲς καὶ μονότονες ἐργασίες θὰ διαθέτῃ τὸν ἐλεύθερο χρόνο του δημιουργικὰ καὶ μαζὶ εὐχάριστα, ὥστε στὶς ἐλεύθερες ἀσχολίες του νὰ βρίσκουν

ἱκανοποίηση ἐνδιαφέροντα καὶ τάσεις βαθύτερες, πού ἡ μονότονη ἐργασία ἀποναρκώνει καὶ ἀδρανεῖ; Τέλος ποιός ὁ ρόλος τῆς παιδείας, ὥστε ὁ ἄνθρωπος τῆς τεχνοκρατίας καὶ τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ νὰ ἐνσωματωθῆ στὴν κοινωνία καὶ νὰ ὀλοκληρωθῆ στὴν ἀνθρώπινη του ὑπόσταση;

Ἡ εἴσοδος τῆς χώρας μας στὴν Εὐρωπαϊκὴ Οἰκονομικὴ Κοινοτητα δίνει στὰ προβλήματα αὐτὰ μεγάλη ἐπικαιρότητα. Εἶναι ἀνάγκη νὰ τὰ προσέξωμε ἰδιαίτερα, ἂν δὲ θέλωμε νὰ μᾶς ἀφήσουν οἱ καιροὶ πίσω, καταδικάζοντάς μας σ' ἓνα ἀθεράπευτο οἰκονομικὸ καὶ ἔθνικὸ μαρασμό.

Τὰ προβλήματα αὐτὰ τὰ ἔχουν ἤδη ἀντιμετωπίσει καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ τὰ μελετοῦν οἱ οἰκονομικὰ καὶ τεχνικὰ προοδευμένες χώρες. Καιρὸς λοιπὸν νὰ ἀπασχολήσουν καὶ μᾶς μὲ φρόνηση καὶ περίσκεψη.

Πολλοὶ νομίζουν ὅτι ἀρκεῖ νὰ βοηθήσουν ξένοι ἐμπειρογνώμονες καὶ εἰδικοί, γιὰ νὰ γίνῃ ἓνας ἐκσυγχρονισμὸς στοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς μας ζωῆς. Ἀλλὰ ἡ ἀντίληψη αὐτὴ δὲν εἶναι ὀρθή. Κάθε χώρα πρέπει νὰ ἀντιμετωπίξῃ τὶς ἀνάγκες τῆς ἀνάλογα μὲ τὴν προτεραιότητα τῆς καθεμιᾶς ἀπὸ αὐτὲς καὶ ἀνάλογα ἀκόμα μὲ πολλοὺς ἄλλους παράγοντες πού προσιδιάζουν στὶς κλιματολογικὲς, τὶς δημογραφικὲς, τὶς κοινωνικὲς κ.ἄ. συνθῆκες. Ἀλλὰ τὶς συνθῆκες αὐτὲς μόνον οἱ ἄνθρωποι τοῦ τόπου τὶς ξέρουν. Καὶ αὐτοὶ θὰ πρέπει νὰ ἔχουν τὰ μέσα νὰ τὶς διαπιστώσουν καὶ νὰ τὶς ἀποτιμήσουν, μελετώντας συστηματικὰ τὴν πραγματικότητα τοῦ τόπου καὶ τὶς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων πού τὸν κατοικοῦν.

Γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ ὁμως μιὰ ἀνακαινιστικὴ προσπάθεια μὲ τὸ πνεῦμα πού ἔχομε διαγράψει ἀπαιτοῦνται ὀρισμένες βασικὲς προϋποθέσεις.

Μὲ αὐτὲς θὰ ἀσχοληθῶ ἐδῶ πολὺ σύντομα.

Κάτι πού πρέπει ἰδιαίτερα νὰ προσέξωμε εἶναι πῶς θὰ προσαρμοσθῇ ἡ νοοτροπία καὶ ἡ στάση τῶν παλαιότερων στὶς καινούργιες συνθῆκες, στὶς καινούργιες τεχνικὲς ἐργασίας καὶ γενικὰ στὶς ἀπαιτήσεις τῆς σύγχρονης ζωῆς. Πρέπει νὰ γίνῃ συνείδηση στὸν ἔμπορο καὶ στὸ βιοτέχνη, στὸν ἐπιχειρηματία καὶ στὸν ἐργάτη, στὸν ὑπάλληλο καὶ στὸν ἐλεύθερο ἐπαγγελματία ὅτι ἡ τεχνικὴ πρόοδος εἶναι ἀπαιραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀνασυγκρότηση καὶ τὴν προκοπὴ τῆς χώρας. Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ διαπιστώσωμε ὅτι στοὺς παραγωγικοὺς κύκλους καὶ στὰ πιά πλατιά κοινωνικά στρώματα κυριαρχεῖ ἀκόμα σὲ μεγάλο βαθμὸ ἡ νοοτροπία περασμένων ἐποχῶν. Αὐτὴ ἡ συνύπαρξη τῶν δύο τάσεων φυσικὸ εἶναι νὰ φέρῃ στὸν ἄνθρωπο μιὰ διάσπαση καὶ νὰ χαλαρώῃ τὴ δημιουργικὴ του προσπάθεια.

Γι' αὐτὸ στὶς ἡμέρες μας περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ χρειάζεται καινούργιο αἷμα ὁ διοικητικὸς καὶ ὁ ἄλλος μηχανισμὸς τῆς χώρας, τεχνικός, ἐπιστημονικός, ἐκπαιδευτικός. Ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ τὰ φτερά καὶ τὴ δημιουργικὴ ὀρμὴ τῶν νέων ἀνθρώπων. Ἡ ὀρμὴ αὐτὴ ἄμα συνδυαστῇ μὲ τὴν

πείρα και τή φρόνηση τών παλαιότερων, θά δώση ἀσφαλῶς πολύ καλά ἀποτελέσματα.

Ἐπίσης πρέπει νά γίνη κοινή συνείδηση ὅτι τεχνική πρόοδος και εὐημερία δέν μποροῦν νά νοηθοῦν χωρίς παράλληλη πρόοδος στόν ἐπιστημονικό και γενικά τόν πνευματικό τομέα. Ὁ χωρισμός τῆς θεωρίας ἀπό τήν πράξη και τῆς ἐπιστήμης ἀπό τήν τεχνική εἶναι σχηματικός. Θεωρία και πράξη, ἐπιστήμη και ἐφαρμογές συμπληρώνονται και προωθοῦνται ἀμοιβαία.

Πρέπει ἀκόμη νά καταλάβουμε και τοῦτο : ὅτι ἡ δραστηριότητα τοῦ τεχνικοῦ, τοῦ πρακτικοῦ δέν εἶναι λιγότερο δημιουργική ἀπό τή δραστηριότητα τοῦ θεωρητικοῦ, τοῦ ἐπιστήμονα. Αὐτό θά μάς βοηθήσει νά ἀναθεωρήσουμε παλιές προλήψεις γιά τήν ἀξία τών πρακτικῶν ἐπαγγελμάτων, πού τόσο συχνά συνηθίζομε νά ὑποτιμοῦμε. Κατά τὸ J. P. Sartre ἡ τεχνική σκέψη εἶναι μιὰ σκέψη τοποθετημένη.

Ἄλλὰ γιά νά γίνουν ὅλα αὐτά συνείδηση και πίστη και γιά νά προχωρήσει ἡ χώρα μας σέ μιὰ γενική ἐθνική ἀνασύνταξη και ἐξόρμηση δέν ἀρκοῦν οἱ μοναχικές προσπάθειες οὔτε και ἡ φλόγα τών ὀλίγων, ὅπως ἄλλοτε ἐνόμιζαν. Χρειάζεται ἡ προσπάθεια τών πολλῶν, ὅταν στοὺς πολλοὺς αὐτοὺς δημιουργοῦνται οἱ προϋποθέσεις νά ἀναπτύξουν τίς δυνατότητές τους μέ τήν κατάλληλη ἀγωγή και ἐκπαίδευση και μέ μιάν ἐπαγγελματική ἀπασχόληση πού νά ταιριάζει στίς ἱκανότητες και τὰ βαθύτερα τοῦ καθενὸς ἐνδιαφέροντα. Εἶναι ἀνάγκη νά δημιουργηθοῦν ἱκανὰ στελέχη. Στελέχη γιά τή διοίκηση, γιά τίς ἐπιχειρήσεις, γιά τὰ ἐργοστάσια. Ἐπειτα πρέπει νά μορφωθοῦν κατάλληλα τεχνικοί. Θά χρειαστοῦν τεχνίτες και εἰδικευμένοι ἐργάτες στίς νέες μεθόδους ἐργασίας, στίς καινούργιες τεχνικές. Αὐτοὶ θά κινήσουν τήν παραγωγική μηχανή τῆς χώρας. Πρέπει νά ἀξιοποιηθῆ ὁ ἀνθρώπινος παράγοντας.

Σήμερα σέ ὅλες τίς χώρες σχεδιάζονται προγράμματα οἰκονομικῆς και τεχνικῆς ἀνάπτυξης. Ἡ ἀνάπτυξη αὐτὴ σκοπὸ τελικὸ ἔχει τόν ἀνθρώπο και τήν εὐημερία του. Ἄλλὰ γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας δέν ἀρκεῖ μόνη ἡ ἐπένδυση κεφαλαίων σέ ἔργα τεχνικά. Ὁ σπουδαιότερος συντελεστής γιά νά αὐξηθῆ ἡ παραγωγή και νά συγκεντρωθῆ ὑλικὸς πλοῦτος σέ μιὰ χώρα εἶναι νά μὴ μένουν ἀχρησιμοποίητες οἱ ἀνθρώπινες δυνάμεις και νά ἀναπτυχθῆ στὰ ἄτομα ἡ ἱκανότητα νά παράγουν περισσότερο και νά εἶναι πιὸ ἀποδοτικά. Στὰ προγράμματα λοιπὸν γιά μιὰ ἐθνική ἀνάπτυξη μέ τὸ πνεῦμα αὐτὸ πρωτεύουσα θέση ἔχει ἕνας σοβαρὰ θεμελιωμένος προγραμματισμὸς γιά τήν προστασία και τήν ἀξιοποίηση τοῦ ἔμφυχου κεφαλαίου, πού εἶναι τὸ πιὸ πολύτιμο. Γι' αὐτὸ κανένα πρόγραμμα οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης δέν μπορεῖ νά τελεσφορήσῃ ἂν παράλληλα δέν ἐφαρμοστῆ και πρόγραμμα κοινωνικῆς ἀνάπτυξης. Σ' ἕνα τέτοιο πρόγραμμα ἰδιαίτερη ἐντελῶς θέση θά πρέπει νά πάρῃ ἡ παιδεία.

Ὁ κάθε ἀνθρώπος, ἀνάλογα μέ τὸ ἐπάγγελμα πού θά ἀκολουθήσῃ, χρειάζεται γερὴ εἰδικὴ μόρφωση· εἴτε θά γίνη ἐπιστήμονας, εἴτε ὑπάλληλος.

εἴτε τεχνίτης, εἴτε ἐργάτης, εἴτε ἔμπορος. Ἄλλὰ ἡ ἐπαγγελματικὴ παιδεία δὲν πρέπει νὰ εἶναι μονομερῆς. Γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὅλων τῶν ἐποχῶν, ἀλλὰ ἰδιαιτέρα γιὰ τὸ σύγχρονο, ἀπαραίτητη εἶναι καὶ μιὰ γενικὴ, μιὰ ἀνθρωπιστικὴ παιδεία. Πρέπει ὁ ἄνθρωπος τῶν ἡμερῶν μας νὰ ξέρη τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου του, ἀλλὰ καὶ τοῦ κόσμου, στὶς μεγάλες τῆς γραμμῆς. Πρέπει νὰ ἔχη μιὰ γεύση ἀπὸ τὰ μεγάλα ἀριστουργήματα τοῦ λόγου, τῆς τέχνης, τοῦ πνεύματος γενικά. Μιὰ γενικὴ παιδεία θὰ τοῦ δώσῃ εἰκόνα τοῦ κόσμου καὶ θὰ τὸν κἀνῆ ἱκανὸ νὰ ἀποτιμᾷ ἄτομα καὶ καταστάσεις, νὰ κρίνῃ καὶ νὰ ἀποφασίζῃ μετὰ λόγου. Τέλος σὲ ὥρες δύσκολες ἡ παιδεία θὰ τοῦ δίνῃ τὴ δύναμιν γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ ποικίλες ἀντιξοότητες καὶ νὰ βρῆ πάλιν τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς.

Ἄναγκη ἀπὸ ἀνθρωπιστικὴν παιδείαν ἔχουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι. Ἰδιαιτέρα εὐεργετικὴ εἶναι γιὰ κείνους ποὺ ἀσκοῦν μονότονα καὶ κομματιασμένα, μηχανικὰ καὶ χειρωνακτικὰ ἐπαγγέλματα, ποὺ δὲν τοὺς δίνουν δυνατότητες γιὰ προσωπικὴ ἱκανοποίηση, πρωτοβουλία καὶ ἔκφραση. Γι' αὐτὸ ἕνα, καθὼς εἶδαμε, σοβαρὸ πρόβλημα ποὺ ἀπασχολεῖ τοὺς εἰδικούς εἶναι πῶς θὰ διαθέτουν εὐχάριστα καὶ δημιουργικὰ τὶς ἐλεύθερες ὥρες τοὺς οἱ ἄνθρωποι τοῦ σωματικοῦ μόχθου μετὰ ἀπασχολήσεως ποὺ νὰ ἀναφέρονται στὶς δημιουργικὰς τοὺς δυνάμεις καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά τοὺς.

Σὲ ἕνα τόσο σύντομο μελέτημα, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ δείξῃ κανεὶς, ἔστω καὶ ὡχρὰ, τὴν δραματικὴν πάλην τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου μετὰ τὰ δημιουργήματα τῆς μεγαλοφυΐας του.

Ἡ μηχανοποίηση καὶ ἡ τεχνικὴ γενικὰ πρόοδος ἔρριξαν τὴν ἀνθρωπότητα σὲ μιὰ περιπέτεια μετὰ ἄγνωστες προοπτικές. Ὑπάρχουν ἐλπίδες καὶ κίνδυνοι. Ἐλπίδες νὰ συγκομισθῇ ὁ ἄνθρωπος πολλὰ χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα ποὺ θὰ τὸν κάνουν πιὸ εὐτυχῆ, ἀλλὰ καὶ ὁ μεγάλος κίνδυνος νὰ ἀφανιστῇ.

Ἄς ἐλπίσωμε ὅτι μοίρα ἀγαθὴ θὰ ὀδηγήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, μετὰ τὴν ἀμοιβαίαν κατανόησιν καὶ τὴν εἰρηνικὴν συνεργασίαν, νὰ κάμουν καλὴν χρησιμοποίησιν τῶν τεραστίων δυνάμεων ποὺ ἐλέγχουν γιὰ τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς ἀνθρωπότητος.